11/03/2019

Το κλείσιμο της Θεολογικής Σχολής Χάλκης

Πατριαρχεία / Οικουμενικό Πατριαρχείο

ΑΛΕΞΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ*

Η Ιερά Θεολογική Σχολή Χάλκης, που ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια της πρώτης πατριαρχικής θητείας του Γερμανού Δ΄ το 1844 στους χώρους της σταυροπηγιακής Μονής της Αγίας Τριάδος, συνδέθηκε όχι μόνο με την πορεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου τα τελευταία 175 χρόνια αλλά και με την πνευματική και εκπαιδευτική ανόρθωση της Ρωμιοσύνης της Καθ’ Ημάς Ανατολής της περιόδου 1850-1922.

Το επιβλητικό πέτρινο κτίσμα που δεσπόζει σήμερα, γεωγραφικά και τοπογραφικά, στον λόφο Ελπίδα της νήσου Χάλκης και αποτελεί σημείο αναφοράς της συστάδας των Πριγκηπονησίων, οικοδομήθηκε το 1896 από τον επιφανή Ρωμιό αρχιτέκτονα Περικλή Φωτιάδη, με χορηγία του μεγάλου ευεργέτη του Γένους τραπεζίτη Παύλου Στεφάνοβικ-Σκυλίτση. Η Ιερά Θεολογική Σχολή υπήρξε ένα κατεξοχήν εκκλησιαστικό εκπαιδευτικό κέντρο που από τη σύστασή του είχε ένα ιδιόμορφο καθεστώς, όπου οι σπουδαστές, όλοι υπότροφοι της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ζούσαν στο οικοτροφείο μια απερίσπαστη εκκλησιαστική ζωή.

Μοναστική αδελφότητα λοιπόν με κοινοβιακή και κολεγιακή μορφή, η Θεολογική Σχολή Χάλκης ιδρύθηκε επτά χρόνια μετά τη σύσταση της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου Αθηνών (1837), με στόχο να παραμείνει πιστή στη βυζαντινή παράδοση και στις πανορθόδοξες οικουμενικές αξίες του πατριαρχικού θεσμού. Στην ουσία, η Χάλκη δεν ήταν ποτέ ένα άχρωμο και εσωστρεφές εκπαιδευτικό καθίδρυμα, καθώς η κατάρτιση στη θεολογική επιστήμη των σπουδαστών εμπλουτίστηκε με τη μεταλαμπάδευση του οικουμενικού πνεύματος και της παγκόσμιας εκκλησιαστικής συνείδησης.

Φυτώριο ιεραρχών και δεξαμενή σκέψης

Τόσο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου αλλά και για 48 χρόνια από το 1923 έως το 1971 επί τουρκικής δημοκρατίας, το θεολογικό αυτό φυτώριο προσέφερε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, στη Ρωμιοσύνη, στον οικουμενικό Ελληνισμό αλλά και γενικότερα στην Ορθοδοξία 930 αποφοίτους. Από αυτούς οι 343 έγιναν αρχιερείς και 12 εξ αυτών αναδείχθηκαν Οικουμενικοί Πατριάρχες, δύο Πατριάρχες Αλεξανδρείας, δύο Αντιοχείας, τέσσερις Αρχιεπίσκοποι Αθηνών και ένας Αρχιεπίσκοπος Τιράνων. Συνολικά 318 υπηρέτησαν (ορισμένοι συνεχίζουν ακόμη να υπηρετούν) την Εκκλησία ως πρεσβύτεροι και διάκονοι. Εκτός όμως από φυτώριο ανάδειξης ιεραρχών, η Θεολογική Σχολή λειτουργούσε και ως δεξαμενή σκέψης και προβληματισμού με αντικείμενο τη θεολογική επιστημονική επεξεργασία των ζητημάτων που απασχολούσαν τον οικουμενικό θρόνο. Επιπλέον, η τεράστια βιβλιοθήκη των 60.000 και πλέον ανεκτίμητων βιβλίων, χειρόγραφων και κειμηλίων αποτελούσαν για τους σπουδαστές αστείρευτη πηγή έμπνευσης, αναφοράς και μελέτης. Μέγιστη υπήρξε η συμβολή της Χάλκης γύρω από το μείζον θέμα του εκκλησιαστικού εθνοφυλετισμού και την καταδίκη του από τη Μεγάλη Τοπική Σύνοδο Κωνσταντινουπόλεως το 1872. Εναντι της εθνοφυλετικής συμπεριφοράς των βαλκανικών εθνικιστικών κινημάτων η χαλκίτικη λογιοσύνη ενσάρκωνε το φιλελεύθερο πνεύμα και την οικουμενική συνείδηση της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος είναι απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης.

Ειδικότερα, κατά τη δεκαετία της σχολαρχίας του κορυφαίου οικουμενιστή Μητροπολίτη Σελευκείας Γερμανού Στρηνόπουλου (1912-1922), η Θεολογική Σχολή εξελίχθηκε σε ένα σύγχρονο, εξωστρεφές εκπαιδευτικό κέντρο της Ορθοδοξίας, μεταξύ των προτεραιοτήτων του οποίου ήταν και η προετοιμασία του θεολογικού εδάφους για την προώθηση της ενότητας των χριστιανικών Εκκλησιών, ορθοδόξων και ετεροδόξων. Με πρωτοβουλία του Γερμανού (μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας) συγκροτήθηκε επιτροπή καθηγητών-σπουδαστών με αντικείμενο τη μελέτη των δι-ομολογιακών σχέσεων, των δογματικών διαφορών και των δυνατοτήτων συμφιλίωσης των Εκκλησιών. Στην επιτροπή αυτή συμμετείχαν, μεταξύ άλλων, οι τότε σπουδαστές και μετέπειτα Οικουμενικοί Πατριάρχες Μάξιμος και Αθηναγόρας. Επιτροπή διακεκριμένων Χαλκιτών θεολόγων συνέταξε την ιστορική Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιο του 1920 με την οποία απευθύνετο έκκληση στις απανταχού χριστιανικές Εκκλησίες να ιδρύσουν μια «Κοινωνία των Εκκλησιών» κατά το πρότυπο της Κοινωνίας των Εθνών.

Στο ίδιο πνεύμα, η Θεολογική Σχολή πρωτοστάτησε επί πατριαρχίας Αθηναγόρα (1949-1972) στην ανάπτυξη της οικουμενικής εκκλησιαστικής διπλωματίας του Φαναρίου και επεξεργάστηκε τον διαχριστιανικό και διορθόδοξο διάλογο.

Πολιτική απόφαση του κεμαλικού κατεστημένου

Επί οθωμανοκρατίας, η Θεολογική Σχολή ανήκε θεσμικά απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και λειτουργούσε σύμφωνα με τους οθωμανικούς νόμους. Σχολάρχης της ήταν πάντα εν ενεργεία λόγιος αρχιμανδρίτης, επίσκοπος ή μητροπολίτης του Φαναρίου. Με την εγκαθίδρυση της τουρκικής δημοκρατίας το 1923, η Θεολογική Σχολή συνέχισε να λειτουργεί σύμφωνα με τα άρθρα 40 και 41 της πολυμερούς διεθνούς Συνθήκης της Λωζάννης αλλά και βάσει της εσωτερικής τουρκικής νομοθεσίας. Πάρα ταύτα, η Χάλκη υπήρξε πάντα κόκκινο πανί για τους εθνικιστές στην Τουρκία.

Η καταδίωξη της Σχολής ξεκίνησε επί εποχής Νεότουρκων όταν κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου επιχειρήθηκε, αναποτελεσματικά, η απαλλοτρίωσή της. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς της Σχολής αμφισβητήθηκε επίσης από την κεμαλική Τουρκία και διευθετήθηκε μόνο όταν το Φανάρι εξαναγκάστηκε να αποδεχθεί ως αντάλλαγμα την απώλεια της Εμπορικής Σχολής, το έτερο μεγαλοπρεπές κτίριο της Ρωμιοσύνης στη Χάλκη που ανήκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Η Θεολογική Σχολή Χάλκης δεν μπορούσε να μην επηρεαστεί όταν κατά τη

δύσκολή περίοδο της διετίας 1964-1965 διαδοχικές τουρκικές κυβερνήσεις εφάρμοσαν ένα σχέδιο αποδυνάμωσης και υπονόμευσης του πατριαρχικού θεσμού.

Τα περιοριστικά μέτρα στην περίπτωση της Χάλκης κορυφώθηκαν το 1971, όταν μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα, η ελεγχόμενη από τον στρατό υπηρεσιακή κυβέρνηση του Νιχάτ Ερίμ προχώρησε στην απαγόρευση της λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής. Νομικό πρόσχημα για το κλείσιμο της Χάλκης πρόσφερε απόφαση του τουρκικού συνταγματικού δικαστηρίου για την κατάργηση της ανώτατης ιδιωτικής παιδείας στην Τουρκία (12.1.1971).

Η απόφαση να περιληφθεί στα ανώτατα ιδρύματα ήταν σαφώς αυθαίρετη, αφού η Θεολογική Σχολή Χάλκης ήταν μειονοτικό εκπαιδευτικό ίδρυμα, η λειτουργία του οποίου κατοχυρωνόταν από τη Συνθήκη της Λωζάννης. Ούτε λειτουργούσε υπό μορφή εμπορικής επιχείρησης ή συνεταιρισμού που απέβλεπε στο οικονομικό κέρδος, όπως οι λοιπές ιδιωτικές σχολές που καταργούνταν. Δεν είχε ποτέ αναγνωριστεί ως πανεπιστημιακό ίδρυμα από τις τουρκικές αρχές. Βάσει της τουρκικής νομοθεσίας παρείχε αποκλειστικά επαγγελματική θεολογική μόρφωση χωρίς να υπερβαίνει τον βαθμό και το επίπεδο σπουδών επαγγελματικής σχολής.

Παρά τις σχετικές διαμαρτυρίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου στις αρχές Ιουλίου 1971 ανακοινώθηκε και επισήμως η παύση λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής Χάλκης, η οποία έκτοτε παραμένει κλειστή με διαδοχικές τουρκικές κυβερνήσεις να αρνούνται πεισματικά στην ελληνορθόδοξη μειονότητα το δικαίωμα της εκπαίδευσης των κληρικών της.

Το κλείσιμο της Χάλκης υπήρξε πολιτική απόφαση του κεμαλικού κατεστημένου. Συγκαταλέγεται μεταξύ των αντιποίνων της Αγκυρας για την αποφασιστικότητα του Πατριάρχη Αθηναγόρα να αναδείξει διεθνώς τον οικουμενικό ρόλο της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ ταυτόχρονα αποτελούσε διπλωματικό χαρτί στην ελληνοτουρκική διελκυστίνδα στο Κυπριακό.

Μετά το 1974, η τουρκική διπλωματία χρησιμοποιεί το ζήτημα της Χάλκης στο πλαίσιο μια κακώς νοούμενης αμοιβαιότητας μεταξύ της ελληνορθόδοξης μειονότητας της Κωνσταντινούπολης, Ιμβρου και Τενέδου και της μουσουλμανικής της Θράκης.

Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης υπήρξε φυτώριο ανάδειξης ιεραρχών. Από τους 930 αποφοίτους, οι 343 έγιναν αρχιερείς και 12 εξ αυτών αναδείχθηκαν Οικουμενικοί Πατριάρχες, δύο Πατριάρχες Αλεξανδρείας, δύο Αντιοχείας, τέσσερις Αρχιεπίσκοποι Αθηνών και ένας Αρχιεπίσκοπος Τιράνων.

Οι προσπάθειες και προοπτικές για την επαναλειτουργία της Σχολής

Η εκλογή Βαρθολομαίου στον Οικουμενικό Θρόνο έδωσε νέα δυναμική στο θέμα της επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής Χάλκης. Στον ενθρονιστήριο λόγο του (2.11.1991), ο Οικουμενικός Πατριάρχης υποσχέθηκε ότι θα δώσει προτεραιότητα στην εξασφάλιση άδειας για την επαναλειτουργία της Σχολής. Με τη δυναμική προσωπικότητα και το παγκόσμιο κύρος του ο Οικουμενικός Πατριάρχης κατάφερε να κινητοποιήσει τη διεθνή κοινή γνώμη υπέρ της επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την κατάφωρη καταπάτηση των μειονοτικών δικαιωμάτων και θρησκευτικών ελευθεριών στην Τουρκία. Το θέμα της Χάλκης δεν εγείρουν μόνο οι πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες του Δυτικού κόσμου αλλά και η Ευρωπαϊκή Ενωση. Σύσσωμοι οι ευρωπαϊκοί θεσμοί έχουν καταστήσει σαφές στην Τουρκία ότι η λειτουργία της Χάλκης θα άρει ένα σημαντικό εμπόδιο στην ευρωπαϊκή πορεία της.

Παρόμοια στήριξη παρέχει διαχρονικά το αμερικανικό Κογκρέσο, ενώ ο πρόεδρος των ΗΠΑ Μπιλ Κλίντον, κατά την περιοδεία του στην Τουρκία το 1999, επισκέφθηκε τη Χάλκη και ζήτησε επισήμως από τον Τούρκο πρόεδρο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ την επαναλειτουργία της. Οι ελπίδες για το ζήτημα της Χάλκης αναπτερώθηκαν όταν ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ανέλαβε την εξουσία στην Τουρκία το 2003. Αξιωματούχοι του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης με πρώτο τον Τούρκο ηγέτη διαβεβαίωσαν τον Οικουμενικό Πατριάρχη ότι επεξεργάζονται την κατάλληλη φόρμουλα που θα καταστήσει δυνατή την επαναλειτουργία της Χάλκης.

Πάρα ταύτα, η Σχολή παραμένει ερμητικά κλειστή έπειτα από δεκαέξι και πλέον χρόνια διακυβέρνησης Ερντογάν, ο οποίος αναζητεί πολιτική λύση στο θέμα. Το ζήτημα, όμως, οδηγείται συνεχώς σε αδιέξοδο, καθώς η τουρκική πλευρά επιδιώκει λύση στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων και ζητεί ανταλλάγματα υπέρ της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη. Ασφαλώς η αξίωση για αμοιβαιότητα μεταξύ Χάλκης και Θράκης αποτελεί μάλλον ουτοπισμό, αφού δεν μπορεί να υπάρξει αντιστοιχία μεταξύ 125.000 μουσουλμάνων Ελλήνων και Ευρωπαίων πολιτών με τους 2.500 ελληνορθόδοξους Τούρκους πολίτες. Οι μουσουλμάνοι της Θράκης έχουν τη δυνατότητα στους μεντρεσέδες της Κομοτηνής και της Ξάνθης να εκπαιδεύσουν τους θρησκευτικούς τους λειτουργούς, στο πλαίσιο της πολιτικής ισονομίας και ισοπολιτείας, ενώ στην περίπτωση των ελληνορθοδόξων της Τουρκίας επιβλήθηκε αυθαίρετα η αφαίρεση του δικαιώματος που απολάμβαναν από το 1844.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης συνεχίζει αδιαλείπτως να διατυμπανίζει, urbi et orbi, την καταπάτηση του δικαιώματος στη θρησκευτική εκπαίδευση των Ορθοδόξων

Χριστιανών στην Τουρκία του 2019, με την προσδοκία να γίνει αντιληπτό στην Αγκυρα ότι με την αρνητική της στάση στην υπόθεση της Χάλκης, η τουρκική πλευρά εκθέτει διεθνώς, πρωτίστως τον εαυτό της, σε μια περίοδο που έχει τόσα ανοικτά θέματα στον τομέα των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων. Στο μεταξύ, η Σχολή παρουσιάζει μια αξιοπρόσεκτη κινητικότητα τα τελευταία χρόνια, ιδίως μετά την ανάληψη της ηγουμενίας στη Μονή της Αγίας Τριάδας το 2011 από τον λόγιο και δυναμικό Μητροπολίτη Προύσης Ελπιδοφόρο, ο οποίος της έδωσε νέα πνοή και προοπτική. Οι αίθουσες της Σχολής χρησιμοποιούνται για πολιτιστικές εκδηλώσεις, διεθνή επιστημονικά και οικολογικά συνέδρια, ενώ καταγράφεται στο ενεργητικό της σειρά από έγκυρα επιστημονικά πονήματα, μεταξύ των οποίων και η μελέτη για την αποκατάσταση του κτιριακού συγκροτήματος.

* *Ο κ. Αλέξης Αλεξανδρής είναι πρέσβης ε.τ.*

Πηγή: Καθημερινή